

**ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈՒԻ ԳԱՎԱՌԻ ՎԱՐՉԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԸ
1918-1921թթ.**

1918թ. մայիսի 15-ին թուրքական զորքերը գրավում են Ալեքսանդրապոլը: Հունիսի 4-ին, Բաթումի պայմանագրի համաձայն, Ալեքսանդրապոլի գավառի մեծ մասը, բացառությամբ Ղարաքիլիսայի գավառամասի, անցնում է թուրքական տիրապետության ներքո:

Շարունակելով հայերի նկատմամբ իրականացվող թալանի ու կոտորածի քաղաքականությունը և հաշվի առնելով միջազգային նոր իրադրությունը՝ թուրքերն այստեղ սկսում են վարել ավելի զգույշ և խորամանկ քաղաքականություն: Մասնավորապես, իրենց կատարած գործողություններին օրինական տեսք տալու համար նրանք օգտագործում են տեղական իշխանության մարմինները:¹ Քանի որ թուրքական ներխուժման ժամանակ Ալեքսանդրապոլի տեղական իշխանություններն ամբողջ կազմով հեռացել էին՝ քաղաքը մատնելով անիշխանության, Ալեքսանդրապոլում մնացած բնակիչները թուրքերի համաձայնությամբ ձևավորում են տեղական իշխանության նոր մարմիններ:² 1918թ. մայիսի 17-ին թուրքական զինվորական իշխանության կարգադրությամբ քաղաքացիների ընդհանուր ժողովն ընտրում է 29 հոգուց բաղկացած քաղաքային խորհուրդ, վերջինս էլ՝ վարչություն՝ բաղկացած 15 անդամից:³ Քաղաքային ինքնավարությունը անմիջապես ենթարկվում է թուրքական տեղական իշխանության նախագահին, որն իր հերթին՝ Կարսի ռազմաճակատի հրամանատար Շևքի փաշային: Գավառը ժամանակավորապես բաժանվում է գյուղախմբերի (հին սահմաններով): Նրա վարչական պաշտոնյաները ենթարկվում են քաղաքային ինքնավարությանը:⁴

Թուրքերի բռնակալման շրջանում ստեղծված քաղաքային ինքնավարության մարմինները ոչ միայն փորձում են մեղմել թուրքական բռնությունները, այլև սաստել տեղական մանր իշխանությունների՝ մուխտարների և բաշմուխտարների կամայականությունները, որոնցից շատերը, միանալով թուրքերին, հանցագործություններ էին կատարում սեփական ժողովրդի նկատմամբ: Այդ մասին են վկայում քաղաքային վարչությանն ուղղված բազմաթիվ բողոքներ: Մասնավորապես, 1918թ. հոկտեմբերին Ղազարապատ գյուղի բնակիչները, բողոքելով իրենց գյուղի մուխտար Ալեքսան Հակոպովի և Եփրեմ Թաթոսովի դեմ, մեղադրում են նրանց

¹ **Ալեքսանյան Գ.**, Տեղական կառույցների օգտագործման թուրքական քաղաքականությունը Ալեքսանդրապոլի գավառում 1918-1921թթ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 8, Գյումրի, էջ 49-52:

² **Ալեքսանյան Գ.**, Փաստաթղթեր 1918թ. մայիսին թուրքական բանակի կողմից Ալեքսանդրապոլի գրավման և քաղաքային ինքնավարության նոր մարմինների ստեղծման մասին, Բանբեր Հայաստանի արխիվների (այսուհետև՝ ԲՀԱ), Եր., 2011, թիվ 1, էջ 24-37:

³ ՀԱԱ, Ֆ.105, ց.1, գ.2711, թ. 3-4:

⁴ ՀԱԱ, Ֆ.200, ց.1, գ. 126, թ. 106-109:

բնակչությունից ավելի շատ հարկեր պահանջելու և ճնշելու համար և խնդրում են հեռացնել նրանց գյուղից, հակառակ դեպքում սպառնալով լքել գյուղը:⁵

Պատահական չէ, որ թուրքերի հեռանալուց հետո Հայաստանի իշխանությունների առաջնահերթ խնդիրն է դառնում Ալեքսանդրապոլի գավառում տեղական իշխանության մարմինների ստեղծումը: Դեռ մինչ թուրքերի հեռանալը անիշխանությունը վերացնելու, գավառում մնացած մահմեդականների, նաև իրենց հայրենակիցների նկատմամբ հանցագործություններ կատարած հայերի նկատմամբ ինքնադատաստանի դեպքերը կանխելու նպատակով, կառավարությունը ձեռնամուխ է լինում գավառային իշխանությունների ստեղծմանը: Մինչ նոր իշխանությունների ստեղծումը ՀՀ ներքին գործերի նախարար Արամ Մանուկյանը գավառային կոմիսարի պաշտոնը հանձնարարում է Ալեքսանդրապոլում ՀՀ ներկայացուցիչ Գ. Խոյեցյանին: «Նկատի առնելով Ալեքսանդրապոլի շրջանի առաջիկայ պարպումը տաճիկ զորքերի կողմից, - գրում է Արամ Մանուկյանը Խոյեցյանին, - Հայաստանի Կառավարությունը արդեն կազմակերպել է յիշեալ շրջանի աղմուկի ստրագիան նշանակելով ամբողջ պաշտօնէութիւնը բացի գաւառական կոմիսարից, որի պարտականութիւնները յանձնարարում եմ Ձեզ Ալեքսանդրապոլի գավառի աղմուկի ստրագիայի և միլիցիայի պատասխանատու ղեկավար գաւառական կոմիսարի լիազօրութիւններով»⁶:

Ավելի ուշ 1918 թվականի նոյեմբերի 28-ին ՆԳՆ-ի կողմից Ալեքսանդրապոլի գավառային կոմիսար է նշանակվում Նոհրատյանը: Նշանակվում են նաև գավառամասային կոմիսարները:⁷

1918 թվականի սեպտեմբերից Ալեքսանդրապոլում հաստատված ՀՀ արտաքին գործերի դիվանագիտական ներկայացուցչությունը 1919թ. հունվարի 25-ից դադարեցնում է իր գործունեությունը, իսկ փետրվարի 1-ից՝ վերացվում:⁸

ՀՀ տարածքի նոր վարչական բաժանմամբ Ալեքսանդրապոլի գավառը ուներ չորս գավառամասեր, Հայաստանի կենտրոնական վիճակագրական բյուրոյի 1919թ. տվյալներով՝ 129 գյուղ, 25 գյուղական հասարակություն:⁹

1919թ. փետրվարից Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը ձեռնամուխ է լինում Ալեքսանդրապոլի տեղական ինքնավարության մարմինների ընտրությունների կազմակերպմանը: Ավելի ուշ՝ մայիսի 4-ին, Քաղաքային խորհրդի ընտրությունների արդյունքում վերակազմավորվում են Ալեքսանդրապոլի տեղական ինքնակառավարման մարմինները: 1919թ. հունիսի 4-ին Ալեքսանդրապոլի Խորհրդի նախագահ է ընտրում Հովակիմ Բուդաղյանը, քարտուղար՝ Մկրտիչ Միմոնյանը:¹⁰ Հունիսի 6-ին Խորհուրդը միաձայն որոշում է հետաձգել քաղաքազլխի ընտրությունները, իսկ վարչության կազմում ունենալ երեք հոգի: Վարչության անդամներ են ընտրվում Պարույր Գյոնջյանը և Ալ. Մարգարյանը: Մրանցից առաջինը օրենքի համաձայն ճանաչվում է «քաղաքազլխի պաշտոնում»:¹¹ Հետագայում վարչության երրորդ անդամ է ընտրվում Մուշեղ Աբիյանը:¹²

⁵ ՀԱՍ, ֆ. 105, ց. 1, գ. 2768, թ. 265-266:

⁶ ՀԱՍ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 132, թ. 134:

⁷ ՀԱՍ, ֆ. 201, ց. 2, գ. 366, թ. 2:

⁸ ՀԱՍ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 126, թ. 74:

⁹ ՀԱՍ, ֆ. 127, ց. 1, գ. 4, թ. 20:

¹⁰ ՀԱՍ, ֆ. 105, ց. 1, գ. 2807, թ. 1:

¹¹ Նույն տեղում, թ. 2:

¹² Նույն տեղում, թ. 3:

Հունիսի 10-ին Քաղաքային խորհուրդը որոշում է հանձնաժողովների կազմն ու քանակը: Ստեղծվում են պարենավորման, ֆինանսա-բյուջետային, բժշկա-սանիտարական, միլիցիայի, պառլամենտական և քաղաքային ընտրությունների, ժողովրդական տան հանձնաժողովներ:¹³

Տեղական իշխանության մարմինների ձևավորումն ավարտվում է 1919թ. սեպտեմբերին, երբ Ալեքսանդրապոլի քաղաքագլուխ է ընտրվում Հ. Մելքոնյանը:¹⁴

Գավառային ինքնավարության մարմինների ընտրությունները տեղի են ունենում ավելի ուշ: 1919 թ. մայիսի 23-ին գավառում համայնքային ինքնակառավարման համակարգի ներդրման համար օրենքի ընդունումից հետո Ալեքսանդրապոլի նախկին գավառապետ Գ. Թալանյանի գլխավորությամբ ստեղծվում է գավառային ընտրական հանձնաժողով¹⁵:

Ընտրությունները տեղի են ունենում 1920 թ. սկզբին: 1920թ. փետրվարի 28-ին Ալեքսանդրապոլի քաղաքային խորհրդի դահլիճում բացված համայնքային խորհրդի անդրանիկ նիստում տեղական ինքնակառավարման օրենսդիր մարմնի նախագահ է ընտրվում Յ. Միրզոյանը (ՀՅԴ), փոխնախագահ՝ Ս. Բարսեղյանը (ՀՅԴ), քարտուղար՝ Ս. Տեր-Ալեքսանդրյանը (ՀՅԴ)¹⁶:

Վարչության անդամների ընտրությունը հետաձգվում է հաջորդ նիստին: Սակայն շուտով այս հարցի շուրջ անհամաձայնության հետևանքով մարտի 1-ին խորհուրդը ցրվում է:¹⁷ Վիճակը փոխում է Իտալիայից վերադարձած Հիպերիկ Չոլախյանը, որի անձնական նախաձեռնությամբ 1920թ. մարտի 10-ին գումարվում է խորհրդի երկրորդ նիստը (ներկա էին 39 պատգամավոր), որտեղ վարչության նախագահ է ընտրվում Հ. Չոլախյանը (մահացավ մայիսի 14-ին պատահական գնդակից)¹⁸, անդամներ՝ բժ. Բաղդասարյանը և Մ. Գրիգորյանը¹⁹:

Ալեքսանդրապոլի գավառային իշխանությունները, շարունակելով քաղաքային ինքնավարության քաղաքականությունը, հենց սկզբից պահանջում են կենտրոնական իշխանություններից հստակեցնել իրենց իրավասության սահմանները, ավելի ճիշտ՝ ինքնավարությանը հանձնել գավառի բոլոր գործերը: Արդեն առաջին նիստում վարչության նախագահը հայտարարում է, որ «գաւառային բոլոր հիմնարկությունները՝ վարչութիւն, դպրոց, պարենաւորում, հիւանդանոց, դատարան, հարկային տեսչութիւն, սերմացուի և այլ գործերը պիտի յանձնուին գաւառային ինքնավարութեանը»:²⁰ Իսկ 1920թ. մարտի 23-ին Ալեքսանդրապոլի գավառային ինքնավարության վարչության նախագահ Հ. Չոլախյանը խնամատարության և վերաշինության նախարարին ուղղված գրությամբ խնդրում է. հիմք ունենալով խնամատարության մինիստրության հետ բանավոր բանակցությունները, կարգադրել փոխանցել գավառային ինքնակառավարման մարմնին /Չեմսովո/ իրենց պաշտոնյաներով և համապատասխան վարկով գավառի պարենավորման

¹³ ՀԱԱ, ֆ.105, ց.1, գ. 2807, թ. 5:

¹⁴ Նույն տեղում, թ.7:

¹⁵ ՀԱԱ, ֆ. 201, ց.1, գ. 248, թ. 12:

¹⁶ «Հառաջ», 23 մարտ, Եր., 1920:

¹⁷ «Հայաստանի ձայն», 10 մարտ, 1920:

¹⁸ Հետագայում նրան փոխարինեց Ս. Չորյանը («Նոր աշխատավոր», 19 սեպտեմբեր, 1920)

¹⁹ «Հառաջ», 14 մարտ, 1920:

²⁰ «Հառաջ», 23 մարտ, Եր., 1920:

և խնամատարության գործը, բժշկա-սանիտարական գավառային բաժինը և վերաշինության հետ կապ ունեցող բոլոր հիմնարկությունները:²¹

1920թ. ապրիլի 7-ին ՀՀ խորհրդարանի անդամ Սահակ Թորոսյանը հանդես է գալիս պետական որոշ հաստատությունների, մասնավորապես դպրոցական, խնամատարական, պարենավորման, հողային, ջրաբաշխական և ճանապարհների հաղորդակցության պետական գործերը գավառներում գավառական համայնքական ինքնավարություններին հանձնելու վերաբերյալ օրենսդրական նախաձեռնությամբ:²² Եվ միայն մայիսյան դեպքերից հետո կառավարությունն այս ուղղությամբ որոշակի քայլեր է անում՝ 1920թ. հունիսի 5-ին ընդունելով օրենք, որով նախարարությունների որոշ իրավասություններ փոխանցվում են գավառային ինքնավարություններին:²³

Միաժամանակ Հայաստանի կառավարությունը հանրապետության տարբեր շրջանների մեջ կապերը հստակեցնելու և տեղերում կենտրոնական իշխանությունը ուժեղացնելու, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման համակարգը զարգացնելու նպատակով ձեռնամուխ է լինում տարածքային նոր բաժանմանը:²⁴

Հայաստանի ողջ տարածքը բաժանվում է 4 նահանգների: Շիրակի նահանգի կազմում մտնում են վեց գավառամասեր, 26 գյուղական հասարակություններ, 195 գյուղ և Էջմիածնի շրջանի 4-րդ մասի 39 գյուղ:²⁵

Այս վարչական բաժանումը, սակայն, դժգոհություն է առաջացնում առանձին տեղերում, մասնավորապես Թալինում և Կարսում: 1920թ. մայիսի 25-ին Թալինի հասարակությունը կոմիսար Միքայել Թադևոսյանի գլխավորությամբ որոշում է հեռագրով հայտնել Էջմիածնի գավառի կոմիսարին, որ Թալինի շրջանի ժողովուրդը համաձայն չէ միանալ Ալեքսանդրապոլի գավառին հետևյալ պատճառաբանությամբ. «ա/ Մենք տասնյակ տարիների ընթացքում կապված լինելով Էջմիածնի գավառին, արդեն ընտելացել ենք և յուրացրել այդ գավառի պայմանները:

բ./ Թալինի շրջանի մի շարք գյուղեր, նույնիսկ մեծամասնություն կազմող, Էջմիածնին ավելի մոտ են, քան Ալեքսանդրապոլին,

գ./ Շրջանի Ղարա-Բուրուզ կոչված անապատը, որ շարունակ ահ ու սարսափի վայր է եղել և միննույն ժամանակ օղակն է կազմում Էջմիածնի և Ալեքսանդրապոլի գավառների, Էջմիածնից հեռու է 30-35, իսկ Ալեքսանդրապոլից՝ 50-60 վերստով, որ մեծ արգելք է լինում մեր հաղորդակցությանը»:²⁶

Ժամանակավորապես Ալեքսանդրապոլի գավառին էր միանում նաև Կարսի նահանգի մի մասը, որ մոտ էր գտնվում Ալեքսանդրապոլին: Սկսած այն կետից, ուր իրար են միանում Ղարսաչայն ու Արփաչայը, այնուհետև Ղարսաչայով բարձրացած մինչև Շահնագար և այնտեղից Կարախանչայով մինչև Ախալքալաքի սահման: ՆԳՆ խորհրդին ուղղված 1920թ. մարտի 3-ի գրության մեջ սրա անհրաժեշտությունը բացատրվում է հետևյալ կերպ: «Քանի որ զինվորական տեսակետից այս եռանկյունին ենթակա է Ալեքսանդրապոլի զինվորական և ադմինիստրատիվ հրամանատարությանը, անհրաժեշտ է, որ զինվորական և ադմինիստրատիվ իշխանությունները կարողանան խորհրդակցել և համերաշխությամբ վարել գործը: Դա անհրաժեշտ է նաև Ալեքսանդրապոլի ինքնապաշտպանության համար: Կոր-

²¹ ՀԱՍ, ֆ. 205, ց. 1, գ. 801, մաս 2, թ. 134:

²² ՀԱՍ, ֆ. 1457, ց.1, գ. 157, թ. 4:

²³ Հայաստանի Հանրապետության պառլամենտի օրենքները, Եր., 1998, էջ 326-327:

²⁴ ՀԱՍ, ֆ. 201, ց. 1, գ. 26, թ. 56: «Շիրակի աշխատավոր», Ալեքսանդրապոլ, 1920, թիվ 25:

²⁵ Նույն տեղում, գ. 482, թ. 240-245:

²⁶ Նույն տեղում, գ. 533, թ. 2:

գանուվր դեմ է սրան այն պատճառաբանությամբ, որ 40 տարի այս եռանկյունին եղել է Կարսի նահանգի մեջ»:²⁷

Շիրակի գավառային կոմիսարի՝ 1920թ. օգոստոսի 25-ին նահանգապետին ուղղված զեկուցումից իմանում ենք, որ վերջինս կարգադրել էր Շիրակի նահանգը բաժանել երկու մասի՝ Շիրակի և Շորագյալի գավառների, յուրաքանչյուրը 4 գավառամասով:²⁸ Սակայն 1920թ. նոյեմբերին Շիրակի նահանգը նորից գրավվում է թուրքերի կողմից, և սկսվում է տեղի հայ բնակչության տնտեսական քայքայման և ֆիզիկական բնաջնջման նոր փուլը: 1920թ. նոյեմբերի 5-ին, գավառային ինքնավարության պաշտոնյաները քաղաքային վարչության հետ հեռանում են Ալեքսանդրապոլից:²⁹

Թուրքերը, գործնականորեն ապացուցելու համար, որ իրենց առաջխաղացումը պայմանավորված է Խորհրդային Ռուսաստանի շահերով և նպատակ ունենալով խորհրդայնացման խաղաքարտն օգտագործելով գրավել ամբողջ Հայաստանը, Ալեքսանդրապոլ մտնելու առաջին օրվանից տեղի բոլշևիկների միջոցով սկսում են իրենց բոլշևիկ լինելու մտայնությունը տարածել բնակչության մեջ, այստեղ խորհրդային իշխանություն հաստատելու նպատակով: Թուրքական զինակալման պայմաններում Ալեքսանդրապոլի բոլշևիկները, փորձելով փրկել բախտի քմահաճույքին մնացած բնակչությանը թուրքական սարսափներից, համաձայնում են Ալեքսանդրապոլում խորհրդային իշխանություն հռչակելու առաջարկին: 1920թ. նոյեմբերի 17-ին ստեղծվում է Ալեքսանդրապոլի հեղկոմը,³⁰ որը, սակայն, տեսնելով, որ չի կարող մեղմել թուրքական բռնությունները, 1921թ. հունվարի 25-ին թողնում է իշխանությունը:³¹ Թուրքերն անմիջապես ձեռնամուխ են լինում տեղական իշխանության հերթական մարմինների ստեղծմանը: Ստեղծվում է ժամանակավոր իշխանության նոր մարմին Ալեքսանդրապոլի նախկին միլիցայետ Ս. Մատինյանի գլխավորությամբ:³² Իսկ երբ վերջինս, թուրքերի իշխանության թուլացմանը զուգընթաց, փորձում է ամբողջ իշխանությունն իր ձեռքը վերցնել՝ հռչակելով իրեն դիկտատոր, թուրքերը կյանքի են կոչում քաղաքային ինքնավարությունը:³³ Մարտի 18-19-ին կայացած ընտրությունների արդյունքում ձևավորվում է քաղաքային խորհուրդ և քաղաքային վարչություն: Քաղաքային խորհուրդը, ձգտելով վերացնել ստեղծված երկիշխանությունը, 1921թ. մարտի 28-ին որոշում է լուծարել քաղաքապետության պաշտոնը և առաջարկում է Մատինյանին՝ որպես քաղաքային վարչության անդամ ղեկավարել միլիցիայի բաժինը: Սակայն քաղաքային խորհրդին միայն ապրիլի կեսերից է հաջողվում վերացնել քաղաքապետության պաշտոնը:³⁴ Ապրիլի 18-ին Ս. Մատինյանն ստանձնում է գավառային միլիցիայի պետի պաշտոնը: Այդ վիճակը շարունակվում է մինչև 1921թ.

²⁷ ՀԱՍ, ֆ. 201, ց. 1, գ. 48, թ. 65:

²⁸ Նույն տեղում, գ. 49, թ. 106-109:

²⁹ ՀԱՍ, ֆ. 1021, ց. 4, գ. 420, թ. 1:

³⁰ **Ալեքսանյան Կ.**, *Ալեքսանդրապոլի բոլշևիկյան հեղկոմի գործունեությունը 1920թ. նոյեմբեր-1921թ. հունվարին*, ԳԱՍ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 1, Գյումրի, 1998, էջ 118:

³¹ ՀԱՍ, ֆ. 114, ց. 2, գ. 110, թ. 1-5:

³² ՀԱՍ, ֆ. 144, ց. 3^ա, գ. 70, թ. 4:

³³ **Ալեքսանյան Կ.**, *Փաստաթղթեր Ալեքսանդրապոլի ժամանակավոր իշխանության մարմինների գործունեության մասին/1921թ. հունվար-ապրիլ/*, ԲՀԱ, 2010, թիվ 2, էջ 80-93:

³⁴ ՀԱՍ, ֆ. 144, ց. 3, գ. 4, թ. 73:

ապրիլի 22-ը, երբ թուրքերի հեռանալուց հետո, Ալեքսանդրապոլի գավառը մաս է կազմում Խորհրդային Հայաստանին:³⁵

Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատումը իրականացվում էր իշխանության նշանակովի մարմինների հեղկումների միջոցով:³⁶ Գավառները բաժանվում էին տեղամասերի, վերջիններս էլ՝ գյուղական հասարակությունների, որոնց հեղկումները կենտրոնական իշխանության հետ կապը իրականացնում էին տեղական հեղկումների միջոցով:³⁷ 1921թ. մայիսի 23-ին Ս. Մանուցյանի նախագահությամբ կազմակերպվում է Ալեքսանդրապոլի գավառի հեղկումը:³⁸

Խորհրդային իշխանության հաստատման գործընթացը կազմակերպում ու ղեկավարում էր ՀԿ/ԲԿ Կենտկոմը: Իշխանության պետական մարմինների կազմավորմանը զուգընթաց ձևավորվում են գավառային և շրջանային /գավառակային/ կուսակցական կազմակերպությունները: Սակայն հենց սկզբից նորաստեղծ պետական և կուսակցական իշխանության մարմինները լուրջ տարաձայնություններ ունեին իրականացվող քաղաքականության և իրենց իրավասության սահմանների վերաբերյալ: Երկրի ներքին կյանքին բնորոշ այս իրողությունը առանձնակի դրսևորվում է Ալեքսանդրապոլի գավառում:³⁹

Չնայած որ գյուղական, գավառակային և գավառական հեղափոխական կոմիտեների կազմակերպման մասին ՀՍԽՀ Ժողկոմխորհի դեկրետով հստակ մատնանշվում էր հեղկումների գործառույթները, այնուամենայնիվ կուսակցական մարմինները հաճախ իրենց վրա էին վերցնում նաև հեղկումների գործառույթները: Ալեքսանդրապոլի գավառի բնակչությունը իր վրա կրեց խորհրդային իշխանության հաստատման շրջանի ողջ ծանրությունը թե՛ քաղաքական և թե՛ տնտեսական առումով: Ռազմական կոմունիզմի քաղաքականությունը՝ տնտեսական և կոմունիստական մենատիրության հաստատումը քաղաքական կյանքում, նոր փորձություններ դարձան թուրքերի կողմից թալանված, գաղթականներով ու որբերով հեղեղված Ալեքսանդրապոլի գավառի բնակչության համար:

Բնակչության մեջ առաջանում են լուրջ դժգոհություններ կոմունիստական կուսակցության իրականացրած քաղաքականությունից:⁴⁰ Վերջինս ստեղծված իրավիճակն օգտագործում է իր քաղաքական իշխանությունն ամրապնդելու և խորհուրդների ընտրությունները նախապատրաստելու համար: Կուսակցության քաղաքականությունից բնակչության մեջ դժգոհությունների համար մեղադրվում են իշխանության մարմինները, որոնք իբր ճիշտ չէին հասկացել կուսակցության քաղաքականությունը: Կոմունիստական կուսակցության մենատիրությունն հաստատելու նպատակով կուսակցությունը պարբերաբար անցկացնում է կուսակցականների զտում և մեծ մասամբ խորհրդային իշխանության մարմիններում աշխատող մտավորականներին հեռացնում կուսակցությունից: Բազմաթիվ անմեղ մարդիկ հալածանքների և բռնությունների են ենթարկվում: Մինչև 1921թ. վերջերը անցկացված միջոցառումների շնորհիվ ապահովվում է կոմունիստական կուսակ-

³⁵ ՀՍՍՀ, ֆ. 144, ց. 3^ա, գ. 99, թ. 1:

³⁶ ՀՍՍՀ, ֆ. 1022, ց. 3, գ. 336, թ. 1:

³⁷ Հեղափոխական կոմիտեները Հայաստանում, Եր., 1974, էջ 61:

³⁸ Նույնը:

³⁹ **Ալեքսանյան Կ.**, Ալեքսանդրապոլի գավառը խորհրդային իշխանության հաստատման շրջանում, ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», Գյումրի, 2006, հ. 9, էջ 38-41:

⁴⁰ ՀՍՍՀ, ֆ. 144, ց. 3, գ. 2, թ. 75:

ցության հաղթանակն առաջիկա ընտրություններում:⁴¹ 1921թ. դեկտեմբերին անցկացված ընտրություններում ստեղծվում են խորհրդային իշխանության նոր մարմիններ՝ խորհուրդներ:

Ամփոփելով 1918-1921 թվականներին Ալեքսանդրապոլի գավառի վարչաքաղաքական պատկերի մասին ասվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ Ալեքսանդրապոլի գավառում առանձնակի դրսևորում են ստացել Հայաստանի ներքաղաքական կյանքին բնորոշ այնպիսի երևույթներ ինչպիսիք են.

ա.) Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնավարությունների և կենտրոնական իշխանությունների միջև պայքարը իրավասության շրջանակների համար: բ.) Իշխող կուսակցության /Հայաստանի Հանրապետության շրջանում՝ դաշնակցության, իսկ խորհրդային իշխանության տարիներին՝ կոմունիստական կուսակցության/ և կառավարության միջև առկա հակասությունները կառավարման մեթոդների վերաբերյալ:

АДМИНИСТРАТИВНО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ КАРТИНА АЛЕКСАНДРАПОЛЬСКОГО УЕЗДА В 1918-1921 ГГ.

___ Резюме ___

___ К. Алексаян ___

В статье, рассматривая административно-политическую картину Александропольского уезда в 1918-1921 гг., автор пришел к выводу, что в Александропольском уезде особые проявления имели такие характерные явления внутриполитической жизни, как борьба за рамки полномочий местных самоуправлений и центральных властей республики, а так же - наличие противоречий между правительством и правящей партией (в период Республики Армения – это партия Дашнакцутюн, а в годы советской власти – Коммунистическая партия) о методах правления.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Ալեքսանյան Կարինե Վանիկյանի – պ.գ.թ., դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի
հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի գիտաշխատող,
Email: karineal@mail.ru

⁴¹ Ալեքսանյան Կ., Խորհրդային իշխանության ամրապնդումը Ալեքսանդրապոլի գավառում, 1921թ. ապրիլ-դեկտեմբեր /Փաստաթղթերի հավաքածու/, ԲՀԱ, 2008, թիվ 1, էջ 73-91: